

ABDULL QAHHOR SALOHIYATI VA ASARLARIDA BADIY SAN'ATNING IFODA ETILISHI

Xudoyberganova Maftuna Bahodir qizi

*Qoraqalpoq Davlat Universiteti filologiya
fakulteti, Filologiya va tillatni o'qitish
yo'nalishi 204 guruh 2-kurs talabasi*

Annotatsiya: *Quyidagi ilmiy maqolada Abdulla Qahhorning hayoti va ijodi, uning qissalarida badiiy obraz tushunchasi ilmiy tahlil etilgan.*

Kalit so'zlar: *hikoyanavistlik, badiiy mahorat, haqqonoy talqin, anor daraxti, hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlar, tanqid va tahlil...*

KIRISH

Abdulla Qahhor hayotda ham, badiiy ijodda ham o'z haqiqatlarini topgan, shu haqiqatlar uchun sabot bilan kurashgan san'atkordir. Bu haqiqatlar uni qattiq qiynagan, qalbida og'ir-og'ir tebranish va tortishuvlar paydo qilgan. Ammo u ongli hayoti va iste'dod quvvatini aynan shu haqiqatlarga bag'ishlagan. Ko'nglini nurafshon aylagan shu haqiqatlarga suyanib, Abdulla Qahhor ma'nan ulg'aygan, ma'nan ulg'aygan sayin esa shu haqiqatlarning boqiyligidan ilhomlangan. Abdulla Qahhorning cho'ng mehnat va zargarlik bilan yaratilgan har bir asarida boqiy haqiqat muhri va shukuhi bor. Abdulla Qahhorning ijodiy shaxsiyati behad boy va favqulodda saxovatli. Shuning uchun, rus olimasi I. Barolina to'g'ri qayd etganidek, "Abdulla Qahhor ijodiga qiziqish uning shaxsiyatiga, insoniy mohiyatiga qiziqish bilan bevosita bog'langan. Uning shaxsiy fazilatlari – fikrlash tarzi, xarakteri, g'ayrat-shijoati, ma'naviy dunyosi asarlarida shu qadar yorqin aks etganki, yozuvchi Abdulla Qahhor bilan uning shaxsi ichdan ajralmas aloqada bo'lib ko'rinadi". Bu hammaga nasib etadigan va hamma yozuvchidan talab qilsa bo'ladigan xususiyat emas. Barcha buyuk yozuvchilardek, Abdulla Qahhorning ham shaxsi – ijodiga, ijodi – shaxsiga bir ko'zgudir. Adib ijodini sevganlar albatta uning shaxsiga maftun bo'ladi, shaxsini bilganlar esa – uning ijodidan ayri yashayolmaydi. Olamning o'zgarishi – odamning o'zgarishiga bog'liq. Odamning ongi, fikr-qarashlari yangilanmas ekan, hech qachon olam yangilanmaydi. Abdulla Qahhor mustabid xonlar, sultonlar hukmronlik qilgan eski zamon insonning qo'l-oyog'i bilan birga ongi, aqli va qalbini ham kishanlab tashlaganini bolaligidayoq ko'rgan, o'sha chirkin qullik muhitida yashab ulg'aygan edi. Abdulla Qahhorning o'nlab asarlari, xususan, "O'tmishdan ertaklar" qissasida tasvirlangan voqea-hodisa va ijtimoiy manzaralar – asrlar mobaynida xalqni yanchib, ta'qib etib kelgan musibat, g'am-anduh va fojialarning o'ziga xos haqqoniy talqinidir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Abdulla Qahhor odamning Odam bo'lib kun kechirishini, inson o'z ahvolini bilishda adashmasligini, tosh chaynasa ham haqiqatga xiyonat qilmasligini istagan. Agar o'tmishda qullik, qaramlik, zabunlik hukm surgan bo'lsa, kelajakda erkinlik, tenglik, baxtiyorlik qaror topadi, deb umid qilgan Abdulla Qahhor. Agar moziyda mehnatkash xalq ko'zidan qonli yoshlar oqib, ajdodlarimizning boshi musibat va kulfatdan chiqmagan bo'lsa, sho'ro zamonida yig'i – shodlikka, kulfat – quvonch va xotirjamlikka o'rin bo'shatar deb ishongan Abdulla Qahhor. Vaqt o'tishi bilan buyuk adib bu ishonch aslida ulkan adashish, aldanish ekanini bilgan, shirin orzu va umidlar bag'ridan umidsizlik va dilni cho'ktirguvchi ishtibohlar ulg'ayayotganiga iqrar bo'lgan. Abdulla Qahhorning o'ttizinchi yillarda yozilgan “Bemor”, “O'g'ri”, “Anor”, “Millatchilar” kabi hikoyalari menga yoqqan. Ularni o'qib, “Xayriyat, shafqatsiz, adolatsiz, o'sha tengsizlik zamonlari barham topgan. Xayriyat, xalqimiz o'sha kulfat, musibat, son-sanoqsiz baxtsizliklardan xalos bo'lgan”, deb o'ylaganman. Ammo bir kun kelib, “Nainki, ho'kizidan ayrilgan musibatdiydagi bir mo'ysafidga hech kim rahm qilmasa, axir amaldor ham odam-ku!.. Nainki, bemor xotinga go'dakning saharlari qiladigan duosidan boshqa davo topilmasa; nainki, sog'-salomat yigit boshqorong'i xotiniga ikki donagina anor olib berolmasa...” qabilidagi e'tirozlar menda ham paydo bo'lishini o'ylamaganman. Ammo shunda ham negadir Qahhorni o'qishdan o'zimni to'xtatolmaganman. Abdulla Qahhor o'tmish mavzuiga bejiz qiziqmagan ekan. Moziyning zamon bilan doimo bog'lanadigan nozik rishta va halqalarini topib, faqat tarix bag'rida qolib ketmaydigan hayot haqiqatlari va fojialarini kuyibyonib tasvirlagan ekan. Abdulla Qahhor ijodidagi shafqatsiz realizmning tub ildizi ham balki ana shundadir.

Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Odamzod mavjud ekan, bahillik, johillik, ochko'zlik, maqtanchoqlik, hudbinlik va boshqa qusurlar, albatta, yashaydi. Bu qusurlar kimdadir kamroq bo'lishi mumkin, lekin bu illatlar insonning qadr-qimmatini pastga uradi, chinakamiga barkamol bo'lishiga halaqit beradi. Jahon adabiyoti namunalarida bunday masalalar doimo dolzarb bo'lgan.

Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Odamzod mavjud ekan, bahillik, johillik, ochko'zlik, maqtanchoqlik, hudbinlik va boshqa qusurlar, albatta, yashaydi. Bu qusurlar kimdadir kamroq bo'lishi mumkin, lekin bu illatlar insonning qadr-qimmatini pastga uradi, chinakamiga barkamol bo'lishiga halaqit beradi. Jahon adabiyoti namunalarida bunday masalalar doimo dolzarb bo'lgan.

Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida o'z uslubiga, o'z ovozigacha ega bo'lgan, adabiyotimiz taraqqiysiga sezilarli ijobiy hissa qo'shgan zabardast adiblarimizdan

biridir. Uning yorqin ijodi katta mahorat maktabi sifatida hamisha ijodkorlarning diqqat markazida bo‘lgan. Uning asarlariga qayta-qayta murojaat qilmagan, uning uslubiy mahoratidan bahra olmagan, uni o‘ziga ustoz deb sanamagan ijodkorlarni topish yaqin-yaqingacha aslo mumkin emas edi; adabiy ta’lim jarayoni Abdulla Qahhor asarlari bilan mazmunga boy, ma’rifatga to‘la bo‘lgan.

Adabiyotimizning yirik vakili, o‘zbek professional prozasining oyoqqa turishida tinimsiz mehnat qilgan yozuvchi Abdulla Qahhor ijodi necha o‘n yillardan buyon xalqimizning ongu shuurini band etib kelmoqda. Adibning badiiy mukammal hikoyalari, qaytarilmas xarakterlar talqini joy olgan qissa, roman va pesalari, aforizm darajasidagi tesha tegmagan fikrlari hali uzoq yillar ko‘p avlodlar uchun mulohaza ob’ekti bo‘lib qolishi shubhasizdir.¹

Abdulla Qahhor hikoyalarida satirik va yumorist sifatida o‘z talantining yangi qirrasini namoyish qildi. Unda kulgichilikka tamoyili zo‘r edi. Buni juda ko‘p asarlari aytib turibdi. U zomonga o‘z idealini, davr nafasini qarshi qo‘yadi, asarlarining mazmuniga, xarakterlarning mohiyatiga kulgini, masxarani singdirib yuborish bilan uning jamiyatdagi ulkan kuchini, ijobiy xarakterini yaqqol ko‘rsatadi. Abdulla qahhorni novellachilikda ulkan muvaffaqiyatlarga olib kelgan omillardan yana biri – uning mumtozlardan, ayniqsa, rus adabiyotidan o‘qisho‘rganishi bo‘ldi. “Ulug’ san’atkorning ijodi, – deb ta’kidlagan edi shoir, – badiiy mahoratimni oshirishda katta maktab bo‘ldi”.

O‘zbek hikoyachiligining cho‘qqilaridan hisoblangan “Anor” qissasida Abdulla Qahhorning obraz yaratishdagi yuksak mahorati yaqqol ko‘zga tashlanadi. O‘tmish voqealaridan xabar beruvchi bu asarda xotiniga ikkita anor topolmagan Turobjon, birgina orzusi anor bo‘lgan ayol obrazlari badiiy yaratilgan.

Ish boshida quyidagi holatni kuzatamiz: Turobjon eshikdan otilib kirdi, qalamning yengi zulfinga ilindi, tirsagigacha yirtilib ketdi... Och qolgan xotini tugunni ko‘rdi. Qo‘lida chopqillab keliniga chopon kiydi... xor yerga to‘kildi. Bir tomondan Turobjonning ko‘ylagi “yaqinda” tirsagigacha yirtilgani bo‘lsa, ikkinchi tomondan xotining asosiy rizqi hisoblangan makkajo‘xori to‘kilishiga e’tibor bermagani qiyinchilik bilan. , voqea ular uchun juda muhim ekanligini xabar qiladi. Yozuvchi qahramonlar nutqidan unumli foydalanib, o‘quvchini personajlarning bu holati bilan yanada kuchliroq hayratga soladi.

-Akajon, degin!

-Akajon! Jo-on aka!..

-Nima berasan?

-Umrimning yarmini beraman!..

¹ Rahmon Qo‘chqor. Men bilan munozara qilsangiz... –T.: “Ma’naviyat”, 1998, 4-bet

Er undan faqat “Aka” deyishni so‘rasa ham, xotini “Aka!” deb qo‘shib, “Jo-on aka!” deb qo‘shib qo‘yadi, agar birinchi “Akajon”ni iltimosiga ko‘ra aytilsa. Er, ikkinchisi “Jo-on aka” “Meni uzoq kuttirmang” degani ko‘proq iltijoli ohangda. Shunday qilib, u qo‘shimcha sifatida nimanidir kutmoqda. Erining “Nima berasiz?”, degan savoliga “Umrimning yarmini beraman!” deb javob beradi. Ayol bu so‘zlarni chin dildan aytayotgani uchun bizga “men” deya olmayotgandek tuyuladi. Jonimni beradi!”

Tugunda nima borligini bilgan xotinini ko‘rib, ko‘zlarida yosh turganini ko‘rib, nima ekanligini bildimi? Asalari uyasi, — deydi Turobjon. Bozordan falon pul, piyodalar ham, ot minadiganlar ham topmaydigan ASALni topsa, xotini asal ekaniga ishonmasa, “Oh, qudrating bilan, yo‘q, yo‘q” deb yuboradi. Ishoning!». Turobjon bu holatni tushunishni istamaganidan emas, tushunolmaganidan tushunmadi.

Spektakl boshlanishidagi quvonch so‘ndi. Turobjon yirtilgan ko‘ylagi va to‘kilgan makkajo‘xorini esladi. Er-xotin orasiga sovuqlik tushdi. Abdulla Qahhor bechoralar obrazini yaratishda qahramonlar harakati, so‘zi, o‘y-fikrlarining har bir detaliga ma‘no-mazmun beradi: Turobjon boshidan qalpoqni oldi... Yengiga ko‘z yosh to‘kdi, yuragi og‘riydi: hozir. Bu uch-to‘rt marta yuvilgan yangi kurtka edi! Turobjandda yashovchilar uchun kurtka hali yangi, lekin o‘quvchi uchun yangilikmi? Ammo o‘sha davrdagi kambag‘allarning kiyinish uslubidan o‘ylasak, kiyimlar unchalik yangi emas. Yana bir misol: Taom pishirildi. Qozonning zangidan qorayib ketgan tvorogning rangi chiqolmadi. Bu qozon necha hafta, necha oy yog‘ ko‘rmasligi kerakki, qozon zanglab, hatto ovqatni qoraytiradi, qatiq esa bu qoralikni kesolmaydi?

Yozuvchining mahorati shundaki, u o‘z qahramonlari holatini tasvirlash bilan birga, o‘quvchini shubhalanmasligi uchun asar davomida voqelikka tayyorlaydi. Abdulla Qahhor obrazlarini shunday nochor, bechora tasvirleydiki, Turobjonning kallasi xotiniga ikkita anor topolmaganiga shubha qilmaysan.

Ehtiyoj Turobjonni homilador xotiniga “Hayron bo‘ldim, jigarlaring ezilib ketsin!” deyish darajasiga yetdi. , qiyinchilik bilan asal topib, xotini tomonidan rad etilgan va yirtilgan makkajo‘xori tufayli yuragi ezilgan.

Adib Turobjonning o‘z yog‘iga qovurilayotgan ko‘m-ko‘k maysalariga qarab: — Mushak, Mullajonlar oilasining bog‘ida, — dedi. Qozi Mullajon beshik to‘y qildim, deb suratlarini yozib, otgan muskullar narxini yozib, sonlarini xom qila boshlaydi. Bu tepada Mullajonning bayramiga sababchi bo‘lgan go‘dakni tug‘ilmagan farzandi bilan qiyoslab, farzandi taqdiridan qayg‘urayotgan ota obrazi mahorat bilan yaratilgan. Asardagi bosh ayol obrazi ham yuksak mahorat bilan

tasvirlangan. Hikoyani yozishdan bir necha yil avval Abdulla Qahhor o‘z daftariga bosh ayol haqida shunday yozgan edi: “Er xotiniga jannatni ta’riflaydi. Ayol ko‘lmak va unda suzayotgan baliqdan boshqa hech narsani ko‘rmadi. Xotin baliqning boshidir. Yozuvchining bu qaydlari Turobjonning Qozi Mullajon va uning bog‘i haqida so‘z yuritayotganida xotining ahvoliga juda o‘xshaydi: “Qozi Mullajonning bog‘ini ko‘rmagan, ammo ta’rifini eshitgan... bog', lekin anor daraxti”.

Yozuvchining o‘zi homlador ayolning ahvolini faqat homlador ayol tushuna oladi, degan edi. Ammo asarni o‘qiyotganda o‘quvchi ham bu holatni anglay boshlaydi. Muallif yozadi: “Dunyoda uning tayanchi er edi, birdan orzusi anor bo‘ldi”. Ko‘rib turganingizdek, ayolning dunyoda bor narsasi – eri va uning orzusi – anor. Ushbu tushunchalar o‘lchovning har ikki tomonida ham teng ko‘rib chiqiladi. Demak, o‘quvchi ayol yetakchi bo‘lsa, o‘zi xohlagan narsani dunyodagi hamma narsadan ustun qo‘ya olishiga shubha qilmaydi.

Ayol anor daraxtida shu qadar yonardiki, yuzi osmonga ko‘tarilgan erining dahshatidan qo‘rqmasdi. U erining “O‘tgan bozor kuni yegan anoringizni olib keldingizmi?!” degan savolini o‘yladi. Yozuvchi asar boshida bir-ikki satr bilan er va xotinning bir-biriga qanchalik mehr-muhabbat borligiga o‘quvchida shubha qoldirmaydi. Bunday odamlar faqirlik va nochorlikning barcha sinovlariga birga chidashlari, bir-birlarining ko‘nglini asrashlari aniq. Shunga ko‘ra, qissada anor Turobjon sevgisini sinash uchun ayol tomonidan o‘ylab topilgan injiqlik emas, balki qahramonning irodasiga kirmaydigan tabiiy zaruratdir. Ayni paytda muallif “**Anor**” qissasida bor-yo‘g‘i ikki inson obrazini mahorat bilan yaratib, maishiy hayotning bir parchasini jonlantirish barobarida katta ijtimoiy umumlashmalarni amalga oshirishga muvaffaq bo‘lgan.

Qahhor hikoyalari, birinchi navbatda, samimiyligi, ishontirish kuchi bilan kishini hayratda qoldiradi. Yozuvchi tasviridagi hamma narsa hayot hodisasi, aynan bo‘lib o‘tgan voqea, real hayotning bir bo‘lagi, epizodi bo‘lib gavdalanadi; hikoyalarning ko‘pchiligi real hayotiy asosga ega, ular adibning turmushda o‘zi ko‘rgan, eshitgan hodisalardan, tanish kishilar hayotidan olingan. Biroq ular hayotning aynan nusxasi emas. «Agar yozuvchilik turmushdan nusxa ko‘chirishdan iborat bo‘lsa, dunyoda bundan oson ish bo‘lmas edi, -deydi adib.-Hayotdan aynan ko‘chirish kitobdan ko‘chirishday gap. Nusxa nusxa bo‘lib qolaveradi. Bunday narsalardan originallik kutib bo‘lmaydi. Originallik hayot haqiqatini dildan o‘tkazish, uni his qilish, unga o‘ylab yurgan gaplarni singdirish, tilaklaringni qo‘shib ifodalash bilan yuzaga keladi. Zotan, yozuvchi hikoyalaridagi hayotiylik, ishontirish kuchi, siri ana shunda.

Bundan ham muhimi, yozuvchining o'sha hayot hodisalarini o'ziga xos tarzda badiiy idrok etishi, mag'zini chaqib, ulardan xilma-xil original va teran ma'nolar topishi kashf etishi hikoyalari o'ziga xos joziba baxsh etgan.

Qahhor tabiati, iste'dod yo'nalishi jihatidan hayotdagi, odamlar qismatidagi fojeylikni teran his etadigan adibdir. Uning eng yetuk hikoyalari ayni fojiali holat, qismatlar ifodalangan asarlardir. Hikoyalaridagi personajlar, hayotdan olingan epizodlar, lavhalar garchi muayyan intiho, badiiy yechim bilan yakunlansa-da, bunday yakun galdagi fojialar, ko'rguliklarning debochasi vazifasini o'taydi.

Adib hikoyalari o'zining ixcham va ravonligi bilan qalbga oson va tez kirib bora oladi. Sababi yozuvchining aksariyati tabiiy, hamda o'ta tushinarli. A.Qahhor xalq tilini benihoya yaxshi bilar, qadrlar va unga ma'sulyat bilan yondoshar edi. Asarlarida birorta so'z ochiqchaligi sezilmasdi, ixcham ibolardan tashkil topgan tasvirlar ma'nodorligi bilan istalganidan ko'proq mazmun kasb etadi.

Xulosa qilib ayganda, odamlar turmushidan olingan epizodlarda, lavhalarda ular hayotiga, qismatiga daxldor fojiiy mohiyatni ko'rish, teran his etish, personajlar xarakteri va qismatini ularning ruhiyati ifodasi orqali yorqin badiiy detallar vositasida gavdalantirish Qahhor hikoyanavislik san'atining eng muhim jihatlaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmon Qo'chqor. Men bilan munozara qilsangiz... –T.: "Ma'naviyat", 1998, 4-bet
2. Normatov U. Abdulla Qahhorni anglash mashaqqati. Toshkent. „Universitet“, 1999.
3. <https://kh-davron.uz>
4. <https://oyina.uz>
5. Davlatova, M. H. (2021). Semantic implementation of resultative structures. *JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 6, 291-294.
6. Shirinova, N. D., & Davlatova, M. K. MORPHOLOGICAL WAY OF DIFFERENTIATION OF SUBSTANCE AND ATTRIBUTIVE MEANINGS IN THE LANGUAGE SYSTEM. *ILMIY XABARNOMA. NAUCHNYY VESTNIK* Учредители: Андижанский государственный университет им. ЗМ Бабура,(1), 86-89.
7. Davlatova, M. (2023). Semantic properties of effective constructions in English and Uzbek languages. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 420, p. 10027). EDP Sciences.
8. Hasanovna, D. M. (2023). ON THE TYPES OF RESULTS STRUCTURES EXPRESSED BY A SECONDARY PREDICAT. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(03), 52-58.
9. Hasanovna, D. M. (2022). ASPECTUAL AND LEXICAL-SEMANTIC CLASSIFICATION OF VERB NOVATEUR PUBLICATIONS *JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal* ISSN No: 2581-4230. ISSUE, 2, 25.

- 10.Ширинова, Н. Д., & Давлатова, М. Х. МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ СПОСОБ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ЗНАЧЕНИЙ ПРЕДМЕТНОСТИ И КАЧЕСТВЕННОСТИ В СИСТЕМЕ ЯЗЫКА. Muassis: Buxoro davlat universiteti TAHRIRIYAT: Muharrirlar: MQ Abuzalova MA Bokareva NN Voxidova, 40.
- 11.Давлатова, М. (2023). Typology of expressive emotional relations in linguistics. Современные тенденции при обучении иностранному языку в XXI веке, 1(1), 172-178.
- 12.Hasanovna, D. M. (2021). Semantic Implementation of resultative structures. novateur publications JournalNX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal.
- 13.Hasanovna, D. M. (2023). Occurrence of English Verb Predicates in the Functional-Semantic Field. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 518-524.
- 14.Khasanovna, D. M. (2023). THEORETICAL FOUNDATIONS OF PREDICATIVE CONSTRUCTIONS (In the example of the English language). Academia Repository, 4(10), 225-232.
- 15.Давлатова, М. Х. (2022). NUTQ TUZILMALARI MAZMUNIDAGI SEMANTIKA VA PRAGMATIKANING MUNOSABATI. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 5(5).
- 16.Davlatova, M. X. (2015). The role of Songs in learning English. Journal. MolodoyUchyonniy, 10, 90.
- 17.Давлатова, М. Х. (2013). Хорошее поведение-важный способ формирования личности. Вестник Таджикского национального университета, (3-6), 237-241.
- 18.Давлатова, М. (2020). FE'LLARNING ASPEKTIK VA LEKSIK-SEMANTIKA TASNIFI. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(1).
- 19.Hasanovna, D. M. (2021). Different aspects of resultative structures according to their linguistic essence. Academicia Globe: Inderscience Research, 2 (05), 475-479. VOLUME03 ISSUE06 PAGES, 39, 47.